

Олена Гаськевич

В Тернопільському Державному архіві - зосереджена тиша. Переді мною на столі-стоси потертих і пожовклих від часу метричних книг Кременецької католицької парафії другої половини ХІХ століття. Необхідно відшукати матеріали, що стосуються родини Словацьких. Парафія числена, і я без особливого ентузіазму беруся за цю, здавалося безнадійну роботу. Та ось, гортаючи сторінки, переді мною розкрився зовсім інший світ. У трьох рубриках народження (хрестини) одруження та смерті, акуратно заповнених рукою католицького священика вмістилося життя сотень людей, які давно відійшли, залишивши ледь-вловимий слід на потертих аркушах та безліч питань про їх таке коротке земне буття. Почерк в книгах часом перебільшено акуратний, поде-куди нервовий, нерозбірливий з помилками та кумедним перекладом польських прізвищ свідчить про те, як важко і неохоче давалася польським священикам російська мова. Перед очима миготять прізвища. Біля кожного з них зазначено соціальний стан.

...Благородний Юзеф Крафт- це ім'я у Кременці тепер призабуте, однак воно назавжди залишилося у спорудах, які зведені тут цим талановитим архітектором. Один з його проектів - нині діючий костел Святого Станіслава. Німець за походженням, Юзеф Крафт близько половини ХІХ ст. приїхав до Кременця. Це чудове місто зачарувало його і Крафт оселився тут назавжди. Згодом він став головою великої родини. Його потомки жили у Кременці до початку другої світової війни. Сам Юзеф Крафт загинув близько 1868 року під час будівництва прикордонних споруд в районі Радивилова. Запису про його смерть, а слід припускати, що архітектора поховано у рідному Кременці, нажалі знайти не вдалося. Тепер про нього нагадує лиш гора на південному заході Кременця, що носить його ім'я - Крафтова гора.

Погляд зупиняється на записі про смерть двадцятисемирічного солдата, що помер від запалення легенів у місцевій лікарні. Уява домальовує подробиці трагічної смерті маленької людини, що без співчутливих присутності близьких, на брудному лікарняному ліжку (яка вже там санітарія для бідних!) самотньо завершила свій життєвий шлях. Взагалі тривалість життя півтора століття тому була коротшою. І у графі про причину смерті семидесятирічної людини часто просто писали - "від старості"....З фатальною регулярністю спалахували епідемії, що збирали свій смертоносний врожай. Багато з померлих - діти віком 1-7 років. Між скупих рядків метричних записів можна прочитати справжні людські трагедії, тим жажливіші у своїй закономірності і лаконічності інформації....Молода пара поміщиків П. Вік - двадцять чотири та двадцять шість років. Запис про одруження фіксує довгий перелік присутніх при вінчанні "достойних свідків". І мимоволі уявляєш переповнений святковим натовпом костел, усміхнені обличчя свідків,

радісно збуджених молодят, сльози на очах батьків. Через рік ця ж пара справляє хрестини свого первістка. Наступного року у них - двійнятка. Дивно, але ці лаконічні записи дають можливість крізь століття зазирнути у затишну оселю зовсім чужих людей, познайомитися і подружитися з ними. Тому наступний запис сприймається майже як особисте горе - смерть "младенця" від скалатини. А через тиждень - ще і ще. Сімейне щастя розбилося на друзки.

Графиня Кароліна Дзембовська з Ледуховських, дружина радника Саксонського королівського двору, безумовно належала до найвижчих сфер кременецької аристократії. Цю бездітну і звичайно ж , багату даму часто просили за куму. З нею у парі виступає останній власник бережець Іван Тарновський. Навіть її присутність на хрестинах чи весіллі занотовувалася до метричної книги. Чомусь ця пані уявляється мені такою собі "совою" у сірій сукні та чепчику. Чому вона зреклася вишуканого товариства при королівському дворі? Чому залишилася жити у Кременці?... Графиня померла пізньої осені понурого сірого дня 20 листопада 1877 року у віці 76 років від "водянки". Про неї нагадує скромний пам'ятник на монастирському цвинтарі та будинок школи № 2, колишня вілла графині Дзембовської....

...Нешлюбні діти...Від самого народження на них ставилося тавро у метричній книзі. "Дівки Анельки незаконнонароджений син..." З цим їм треба було іти в життя. Цікаво, що нешлюбні діти траплялися рівномірно у різних соціальних верствах. "Дворянки Т. незаконнонароджена дочка".. яка ж драма криється за цими скупими рядками? Що довелося пережити, вислухати цій нещасній жінці, перш ніж у метричній книзі з'явився цей запис? Яка доля чекала її та її дитя? Такими дітьми не хвалилися. Навіть у дворян і поміщиків кумами записані солдат і служниця. І, що характерно, нешлюбні діти наче передчуваючи, що нічого доброго їх на цьому світі не чекає, помирали частіше, забираючи з собою ганьбу.

Записи у розділі шлюбів завжди радісні. Хоча трапляються і неоднозначні. Наприклад: молодий - вік 53 роки, молода - 22 роки. Одразу перед очима постає відома картина Федорова "Сватання майора". Хоча хто-зна. Легендарний кременецький лікар Антоній Бопре (1800-1873) , випускник Кременецького ліцею, доктор медицини, учасник польського визвольного руху, свої молоді роки провів на засланні у нерчинських шахтах. Повернувшись до Кременця у 58 років він одружився з молоденькою дев'ятнадцятирічною дочкою свого товариша по засланні Севериною Івановською. Мабуть це був один з таких союзів, що заключаються на небесах. У них народилося троє дітей одна з них, дівчинка на ім'я Ядвіга померла у віці півтора року. Син Антоній та дочка Барбара зростали в атмосфері любові. Але Бопре був передусім Лікарем, що завжди готовий прийти на допомогу. В основному він займався доброчинністю, лікуючи бідних. Люди беззастережно вірили лікареві. Вистачало кількох його коротко кинутих

слів "добре є", щоб вселити впевненість хворому. Часи були нелегкі, в місті періодично виникали епідемії холери. Тоді Бопре був незамінним, наражаючи себе, він ніс порятунком іншим і заразившись помер 21 серпня 1872 року. невдовзі невблаганна метрична книга зафіксувала і смерсь його тестя та товариша Івановського. Перед смертю Бопре заповідав бути похованим окремо на вершині Хрестової гори. Поки отримали дозвіл, його тіло спочивало у родинному склепі Янушевських - родини Ю.Словацького. Тепер на Хрестовій горі, над стрімким схилом, що збігає до міста, лежить кам'яна брила, під якою похована ця героїчна людина. Пам'ять про нього залишилася в кременецьких легендах, а на колоннах костелу - дві однакові таблиці з білого мармуру, що навіть через століття, здається кричать розпачем. "Дружина - чоловікові" та "Дочка - батькові". Після смерті чоловіка Северина Бопре займалася вихованням дітей і ніколи не зняла жалоби.

... З надією зустріти знайомі прізвища Словацьких, Янушевських чи Бекю, гортаю далі позовклі сторінки... Звичайно, всі соціальні верстви в той час були сталими, проникнення з однієї до іншої траплялися вкрай рідко. Селянин одружувався з селянкою, солдат - із служницею чи міщанкою. Тому дуже інтригують рідкісні записи, де молода - дворянка, а молодий - селянин, чи навпаки. Що це - велике кохання чи крайнє зубожіння? Ми вже ніколи не дізнаємося.

Все рідше, наче уламки давно затонувшого корабля, можна зустріти прізвища викладачів ліквідованого у 1832 році славнозвісного Кременецького ліцею. Ось старий Ульдинський. Надзвичайно симпатична постать. Заслужений професор, викладач нумізматики, що зібрав унікальну колекцію, після закриття ліцею залишився в улюбленому Кременці. Сам старий холостяк, він охоче хрестив чужих дітей. Його прізвище у графі "хресні батьки" зустрічається чи не найчастіше. Та ось в 1863 році пробила його смертна година. Помер від водянки десь у забутих Богом Жабокряшках, похований у Кременці. Цікаво, чи прийшли куми з похресниками провести його в останню дорогу?

У графі про смерть промайнуло знайоме прізвище. Михайлина Гречина, п'ятдесятисемирічна жінка, що померла від "чахотки". Та це ж вдова Григорія Гречини, ординарійного професора Харківського університету, а в минулому - одного з найвідоміших викладачів Кременецького ліцею. У них залишилося дві дочки, слід яких заплутався, загубився серед сторінок.

Метричні книги, мабуть, найдемократичніші документи тих часів. Акуратно, один біля одного, вписані тут і прості смертні. І титуловані особи і "не помнящие родства", по теперішньому - бомжі.

А ось страшний запис. "Публичная дівка Агнешка" померла в лікарні від "дурної болізни". Перед смертю відмовилася від сповіді та причастя. Які трагічні обставини так озлобили цю нещасну, що навіть перед лицем смерті вона не захотіла примиритися з Богом і людьми? Слід зауважити, що за півстоліття відслідкувалося лише два випадки насильницької смерті. Мабуть мали таки повагу до закону, та й Бога більше боялися.

І ось, нарешті, прізвище, яке весь час шукала. 1849 рік. Саломея Бекю, мати Юліуша Словацького, стала хресною матір'ю новонародженому Нарцису Пічману. Це член сім'ї Юзефа Пічмана, бувшого придворного художника останнього польського короля, а згодом викладача рисунку у Кременецькому ліцеї. Мабуть дуже тісна дружба пов'язувала пані Саломею з родиною Пічманів. Була ж бо вона в 1849 році вже в літах, а за кумів, як правило беруть молодших. Ця знахідка стала нашим маленьким відкриттям, яке привело в захоплення відомого польського словацьколого, професора Станіслава Маковського і пролило світло на походження двох портретів батьків Юліуша, які приписували іншому художникові, Рустему, хоча стиль був і не його. Саломея - кума Пічманів. Вони дружили родинами. Стиль портретів - схожий на Пічмана. Ну звичайно ж Пічман - автор цих портретів!

Втім, цього 1849 року пані Саломеї поталанило двічі стати хресною матір'ю. Наступного разу це була дівчинка Клементина, дочка подружжя П'йотровських. Докладніших відомостей про цю родину зібрати не вдалося. П'йотровські - одне з найпоширеніших кременецьких прізвищ того часу. Так само часто зустрічаються прізвища Поплавських та Іздебських, причому вони присутні у всіх соціальних сферах.

Знову книги, книги, години напруженої праці. Ось 1957 рік. Погляд вловлює знайоме прізвище. Саломея Бекю, вдова віком 65 років померла від холери. Рукою ксьондза Щепановського занотовано, "давно втратила потомство". Цей текст відомий всім дослідникам творчості Ю. Словацького Але доторкнувшись до пожовклого аркуша, побачивши на власні очі напівзатерті літери, якимось по-новому замислюєшся над життям цієї тендітної, хворобливої, трохи надто сентиментальної жінки, якій доля призначила стати матір'ю генія. Чого було більше в її житті - радощів чи горя? Все ж таки, страждань було більше. Втрата чоловіка, вісімнадцятирічна розлука з коханим сином, його передчасна смерть. За своє не таке вже довге життя Саломея втратила всіх, кого найбільше любила. Однак, жоден поет на світі не поєднав так тісно своє ім'я з ім'ям матері, як це зробив Словацький. Завдяки його синівській любові Саломеї даровано безсмертя. Вона всюди, у віршах, драмах, а найбільше у листах, які "білий голуб смутку" приносив їй від сина з різних куточків планети. Зголом ці листи, що стали вершиною епістолярної поезії, склали шестисотсторінковий том. До могили саломеї на

Кременецькому Туницькому цвинтарі щороку приходять сотні вдячних поціновувачів творчості Ю.Словацького, щоб вклонитися матері Великого Кременчанина.

Далі пошуки продовжувати вже марно. Час повертатися з мандрівки у минулі століття до реального життя.

Так закінчилося моє перше знайомство з цим дивовижним світом метричних книг, що зберігає іще стільки несподіванок і нерозкритих таємниць.